Dini Araştırmalar, Temmuz - Aralık 2019, Cilt : 22, Sayı: 56, ss. 371-389
DOI: 10.15745/da.583533
Gönderim Tarihi: 28.06.2019
Kabul Tarihi: 03.12.2019
Yayımlanma Tarihi: 10.12.2019

İSLAM BAHÇELERİ'NDE AYET VE HADİSLERDEN ESİNTİLER*

Nagehan SEVEN** **- Murat AKTEN*****

Öz

Cennet ayet ve hadislerde sıkça bahsedilen konular arasında yer almaktadır. İslam da cennet salih amel işleyen müminlere ahirette verilecek olan en büyük mükâfatlar arasında yer almaktadır. Ancak bu çalışmada cennetin, bu yönü değil, içerisinde bulunan unsurlar ve genel yapısının İslam Bahçeleri'ndeki tesiri incelenmiştir. İslam Bahçesi, sert zeminlerden oluşan yürüme yolları, geometrik su kanalları, yeşilliklerin yer aldığı ve etrafı sağır duvarlarla çevrili bir yapıya sahiptir. İslam Bahçesi'nin genellikle sahip olduğu bu karakteristik özellikler çalışmamızın ana konularıdır. İslam Bahçesi'nde ortaya çıkan bu özelliklerde ayet ve hadislerde bahsedilen cennet olgusunun nasıl ve ne derecede etkili olduğu da araştırmamızın diğer bir yönüdür. Makalede İslam Bahçesi'nin karakteristik özellikleri ile ayet ve hadislerde geçen cennetin unsurları karşılaştırılmıştır. Böylece benzer ve farklı yönleri ortaya konulup tartışılmıştır. İslam Bahçelerine genel itibariyle bakıldığında cenne-

* Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Nagehan Seven'in "Temel İslam Kaynaklarında Cennet Olgusu ve Bunun İslam Bahçelerine Yansıması" konulu tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Peyzaj Planlama ve Tasarım Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi nagehandundar022@gmail.com, ORCID:0000-0002-6239-9382

*** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Peyzaj Planlama ve Tasarım Anabilim Dalı muratakten@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4255-926X

Atıf/Cite as: Seven, N. & Akten, M. (2019). İslam Bahçeleri'nde Ayet ve Hadislerden Esintiler. Dini Araştırmalar, 22(56): 371-389, DOI: 10.15745/da.583533

tin, insanlar tarafından beşeri olarak yorumlandığı ve bunun sonucu olarak da İslam Bahçelerine yapısal, bitkisel ve suyun kullanım biçiminde önemli bir tesiri olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayet, Hadis, Bahçe, İslam Bahçeleri, Cennet, Su.

Inspired by Verses and Hadiths in Islamic Gardens

Abstract

Paradise is among the topics frequently mentioned in the verses and hadiths. Islam is also among the greatest rewards to be given to believers who perform righteous deeds in Paradise in the hereafter. However, this study also examined the influence of the elements and general structure of the Paradise in the Islamic gardens, not this aspect. The Islamic garden has a structure consisting of hard floors, walking paths, geometric water channels, greenery and surrounded by deaf walls. These characteristic features that the Islamic garden often has are the main subjects of our study. The other aspect of our

research is how and to what degree the Paradise phenomenon mentioned in the verses and hadiths is effective in these features that occur in the Garden of Islam. In the article, the characteristic features of the Garden of Islam and the elements of heaven in the verses and Hadiths are compared. Thus, similar and different aspects were put forward and discussed. In this context, more structural elements, plant materials, water use and Cahr-ı bond system were focused on. Structural elements include roads, pavilions, canopy, gazebos and deaf walls. In the Islamic gardens, it is seen that a pool is positioned in the center and that the water flows through the entire garden on the occasion of the canals and finally merges into this central pool. Usually this central pool has a geometric shape. The Cahr-ı bond system, although some researchers state that it existed before Islam, has found spirit with Islam. As a result of this, it is understood that Heaven is interpreted by people as human, and as a result it has an important influence on the way of structural, vegetative and water use in the Islamic gardens.

Keywords: Verse, Hadith, Garden, Islamic Gardens, Paradise, Water.

Summary

From the past to the present, garden art has been changing with the influence of time, and it is an art that is shaped by this culture that contains all the riches of the earth as a product of architecture, science, visual arts and literature (Pouya et al. 2016). The meaning of the garden, which covers

the soil with plants and trees, means to hide the cover from the root of cenn. Paradise, which is similar to the world gardens in general appearance, but full of unique blessings, the life of the Hereafter will be forever in the life of believers is called the garden of happiness (Sahin 1993).

The effect of this beautifully described paradise on the Islamic Gardens designed on earth is indisputable. The design of the Islamic Garden is based on the narratives of heaven in the Holy Quran. Paradise verses, streams, trees full of flowers, fruit, and all kinds of expressions are referred to as a place that is thought to be happy and is shaped in the Islamic Gardens (Khabbazi et al. 2012).

In our study, the main source of the Holy Quran and the paradise in the hadith and the description of paradise is examined. Taking advantage of the common features of the Islamic Gardens, the verses and hadiths of heaven are classified among themselves. These features are examined in the general headings as follows;

1.)Structural Features; There are pavilions, palaces etc. in Islamic Gardens. building groups. The materials are usually natural materials and are in harmony with the garden. The gardens are dominated by a geometric layout and a peaceful atmosphere is created using dim lighting. (Clark 2017; Khabbazi et al. 2012). Based on these features, the pavilions, tents and the verses depicting the paradise related to the structure of heaven were examined and comparisons were made with the features of the Islamic Garden.

2.Water Use; In Islamic Gardens, water is given a special value. In the Islamic Gardens, water, fountains, fountains, selsebiller, using elements such as the pool through the canals through the entire garden. (Clark 2017). The water elements and names mentioned in the verses and hadiths that existed in heaven were examined. The properties of these water elements are compared with the practices in the Islamic Garden.

3.Char-ı Bond System; One of the most prominent features of the Islamic Gardens is the four-garden plan where the axial paths intersect in the middle of the garden. This system, which is quite structured and dominated by geometric order, is called Char-ı Bağ (Ruggles 2017). The existence of this system does not take place in verses and hadiths. But this system is associated with the four rivers and four paradise in the verses and hadiths.

4. Herbal Materials; Herbal materials are used to provide coolness in the Islamic Gardens. Usually plants and fruit trees are used which provide a

pleasant smell, dark shade and aesthetic appearance. These plants are planted in the garden in a certain order and harmony. (Khabbazi et al. 2012). One of the words mentioned in the verses and hadiths when talking about heaven is 'dark shadows.. However, various fruit trees are mentioned. For this reason, it is possible to say that the Islamic Gardens pay attention to the use of plants mentioned in particular verses.

As a result; In the design of the Islamic Garden, depictions of paradise in the Quran and hadiths were interpreted as human. Palace, kiosk and so on. the buildings are located both in heaven and in the Islamic Gardens. Even though these structures are common to heaven and Islamic Gardens, they are an indication of grandeur, power, an aesthetic element and a place of shelter in the garden on earth. The words 'rivers flowing under them geçen in the Qur'an are reflected in the literal meaning of the irrigation canals and axial channels in the Islamic Gardens. The four paradise and four rivers mentioned in Surah Rahman have given a meaning to the Char-ı Bag system used in the Islamic Garden and became one of the most basic features of Islamic Gardens. Palm, pomegranate and banana tree in the Holy Quran because they are considered as a paradise plant in the Islamic Gardens, figs, olives, grapes are mentioned in the Holy Quran for the sacred and Islamic Gardens. was used in. One of the most important features separating Islamic Gardens and Paradise; It is the existence of palaces of milk, strained honey, rivers of wine, pearls and rubies that cannot exist on earth. One of the similar features of the Islamic Gardens and Paradise is that they both have a peaceful environment full of greenery and shades that provide freshness and coolness. While it is a selsebil fountain which is stated to exist in paradise, the selsebiller in the Islamic Gardens appear as a cascade pool. Both have an aesthetic aspect of selsebilin. Although there are different views for the Sidr-i Mahdud mentioned in the Holy Qur'an, there may be different opinions that there may be Arabian Cherry, Cedar Tree (Cedrus libani Loud) and Jujube Tree (Ziziphus spina-christi).

Giriş

Geçmişten günümüze kadar bahçe sanatı, zamanın etkisiyle değişerek mimarinin, bilimin, görsel sanatların, edebiyatın ürünü olarak yeryüzünün sahip olduğu bütün zenginlikleri içinde barındıran aynı zamanda bu kültürle şekillenen bir sanat olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya'nın çeşitli yerlerinde bulunan bahçeler, insanların doğaya nasıl ilgi duyduklarını ve bu doğayı türlü yöntemlerle süslemeye çalıştığını göstermektedir (Pouya vd. 2016). Bahçeler, doğanın kentte temsili olarak görülmekte ve bulunduğu topluluğun dini,

siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal yapısından etkilenerek şekillenmekte ve o topluma özgü mekânsal bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır (İlhan vd. 2016).

Bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe manasına gelen cennet, cenn kökünden gelen örtmek, gizlemek anlamındadır. Cennet, genel görünümü itibariyle dünya bahçelerine benzeyen fakat eşsiz nimetlerle dolu olan, Ahiret hayatında müminlerin sonsuza dek kalacağı saadet yurdunun bahçe şeklinde adlandırılmasının sebebidir (Şahin 1993). Cennettin kelime anlamı eski Farsçadan gelen paradise kelimesidir. Çitlerle veya duvarlarla çevrili ya da yalnızca sınırı olan bir alan olarak geçmektedir. İbranice ve Yunanca'da benzer şekillerde telaffuz edilen cennet, aynı zamanda pers hükümdarının sahip olduğu zevk ve sefa bahçelerini nitelemektedir (Khabbazi vd. 2012). İslam kaynaklarında "harika bir biçimde donatılmış sonsuz nimet ve hazlarla dolu bir bahçe" olarak açıklanan "Cennet Bahçesi" nin en önemli iki özelliği; "*Kaynayan yaşam gücünün mutluluk veren bolluğu*" , "*içte ve asıl olan ile dışta ve yabancı olan arasına bir sınır çizilmesi*"dir (İlhan vd. 2016: 149)

Cennetin tasvirinde yer alan türlü meyveler, ağaçlar, akarsular, ırmaklar yeryüzündeki bahçe kavramını çağrıştırmış, özellikle kutsal kitapların indirilmesiyle birlikte cennet-bahçe ilişkisi daha sağlam kurulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen cennetin tasviri yapılırken, insanların gözünde canlanması ve daha iyi algılaması açısından dünya üzerinde var olan bitkiler (hurma, nar, türlü türlü meyveler vb.) üzerinden örnekler verilmiştir. Fakat Hz. Muhammed'in "*Allah Teala, 'Ben salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatır ve hayal edemediği nimetler hazırladı' buyurdu."* (Nevevî, 2017, C. 7, s. 761; Buhârî, Bed'ul-halk 8, Tefsiru sûre(32),1,Tevhid 35; Müslim, Cennet 2-5, Ayrıca bk. Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an 33, 57; İbn-i Mâce, Zühd 39) hadisinde de bahsettiği üzere cennet, bahçelerin en yücesidir.

Bu denli güzel anlatılan cennetin, bahçe ile ilişkilendirilmesi bir yana, yeryüzünde tasarlanan İslam Bahçeleri'nin üzerindeki tesiri tartışılmazdır. İslam dünyasında dışa dönük bostan olarak adlandırılan büyük bahçeler ve içe dönük küçük bahçeler ev avluları gibi çeşitli bahçe türleri vardır (Clark, 2017). İslam Bahçesi tasarımı, Kur'an-ı Kerim'de yer alan cennet anlatımlarına dayanmaktadır. Cennet ayetlerde akarsular, çiçeklerle dolu ağaçlar, türlü türlü meyveler gibi tabirlerin sürekli bahsedilmesi sebebiyle mutluluk veren bir mekân olarak düşünülmekte ve İslam Bahçeleri' de bu şekilde biçimlenmektedir (Khabbazi vd. 2012).

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada temel kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'de geçen cennet ve cenneti tasvir eden ayetler incelenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı Kur'an-ı Kerim Meali ve tefsiri ile Elmalılı Hamdi Yazır'ın Kur'an-ı Kerim Meali ve tefsirinden yararlanılmıştır. Hadisler ise araştırmanın bir diğer önemli kaynağıdır. Konumuzla ilgili, Riyâzü's Sâlihîn, Tac Tercümesi ve Şerhi, Büyük Hadis Külliyatı ve Hadislerde Cennet adlı eserlerde geçen hadislerden yararlanılmıştır. Çalışmada öncelikle İslam Bahçeleri'nin ortak özelliklerinden yola çıkılarak, cennetle ilgili ayet ve hadisler kendi aralarında başlıklar altında aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır bunlar; yalnızca 'cennet' kelimesinin geçtiği ayetler, 'altından ırmaklar akan cennetler' ibaresinin geçtiği ayetler, cennetin farklı isimlerinin yer aldığı ayetler ve cenneti oluşturan bazı unsurlardan bahseden ayetlerdir. Hadisler ise, cennetteki çadırlar, cennetin meyveleri, cennetteki nehirler ve cennette ki ağaçlar şeklinde gruplandırılmıştır. Daha sonra İslam Bahçesi'nde bulunan karakteristik özellikler ile ayet ve hadislerde geçen cennet karşılaştırılmış, benzer ve farklı yanları ortaya konmuştur.

İSLAM BAHÇELERİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİNDE AYET VE HADİSLERDEN ESİNTİLER

İslam bahçeleri muhteşem bir düşünme ve dinlenme mekânı olarak cenneti hatırlatan bir yerdir (Khabbazi vd. 2012). İslam bahçesinde dört temel unsur göze çarpmaktadır bunlar, su, gölge, geometrik tasarım ve evi bahçeye bağlayan mimaridir. Bir İslam bahçesindeki düzen, uyum, geometrik tasarımlar, simetri ve orantı, bir bahçe tasarımcısının, evrenin kanunlarını nasıl ve ne kadar anladığını ortaya koyar. Bu bütünlük, geometrik yer planı, su, bahçenin mimariyle olan bağlantısı ve uyumunu gösterir (Clark 2017).

Genel itibariyle İslam Bahçelerine bakıldığında şu özellikler ön plana çıkmaktadır;

- Bahçelerin neredeyse tümü ruhani bir anlam taşıyan mekânlardır.
- İslam Bahçeleri aynı zamanda maddi olarak ürün yetiştirilen yerlerdir.
- Bahçelerin hepsinde saray, köşk pavyon vb. yapı grupları yapılmıştır.
- Bahçeyi seyretmek için yukarıda bahsedilen yapı gruplarının bulunması ve buralardan bahçenin net bir şekilde görülmesi.
- Bahçelerin genelinin çevrili olması ve dış dünya ile bağıntısının direkt olmaması.

- Suyun bahçe sakinleri tarafından seyretme amaçlı belirgin bir şekilde kullanımı.
- Bahçenin genelinde bir geometrik düzenin hâkim olmasına rağmen, bir kısım çiçek ve ağaçların serbestçe, neredeyse rastlantısal düzene egemen bir şekilde büyümelerine izin verilmesi.
- Geometrik ve düzenli yolların olması, her bir yolun rastgele konulmaması ve bu yolların kişileri köşklere yöneltmesidir (Demiröz 2002).

İslam Bahçeleri'ni ayet ve hadislerde yer alan cennet ile daha detaylı karşılaştırmak amacıyla, genel özellikleri dört ana başlıkta verilmiş, İslam Bahçesi ve cennetin benzer ve ayrılan yönleri aşağıdaki gibi incelenmiştir.

1.Yapısal Özellikler; İslam Bahçeleri'nde köşk, saray vb. yapı grupları yer almaktadır. Mimari de kullanılan malzemeler genelde doğal malzemelerdendir ve bahçe ile uyum içerisindedir. Bahçelerde geometrik düzen hakimdir ve loş bir aydınlatma kullanılarak huzurlu bir ortam oluşturulmuştur (Clark 2017; Khabbazi vd. 2012).

2.Su Kullanımı; İslam Bahçeleri'nde suya ayrı bir değer verilir. Bunun birçok sebebi vardır; İslamiyet'in yayıldığı coğrafyaların kurak olması sebebiyle suya duyulan özlem, bahçelerin cennet ile ilişkilendirilmesi ve temizlik, saflık gibi özellikleri barındırmasının yanı sıra tasavvufi açıdan da değer verilen bir varlık olmasıdır. İslam Bahçeleri'nde su, çeşmeler, şadırvanlar, selsebiller, havuz gibi öğeler kullanarak kanallar vasıtasıyla bütün bahçeyi dolaşır (Clark 2017).

3.Char-ı Bağ Sistemi; İslam Bahçeleri'nin en belirgin özelliklerinden biri olan eksensel yolların bahçenin ortasında kesiştiği dörtlü bahçe planıdır. Oldukça yapılaşmış, geometrik düzenin hâkim olduğu, siyasi yönden bir güç göstergesi olarak kullanılan ve yapımı zor olan bu sisteme Char-ı Bağ denmektedir (Ruggles 2017).

4. Bitkisel Materyaller; İslam Bahçeleri'nde serinlik sağlamak adına bitkisel materyallerden faydalanılır. Genelde hoş kokusu, koyu gölge sağlayan, estetik görüntüsü olan bitkiler ve meyve ağaçları kullanılır. Bu bitkiler belli bir düzen ve uyum içerisinde bahçeye dikilir (Khabbazi vd. 2012).

Yapısal Özellikler

İslam Bahçeleri'nin tümünde saray, köşk, pavyon vb. yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar, kimi zaman cenneti çağrıştırması kimi zaman da hükümdarın

gücünü gösterme adına yapılmıştır. Bu sebeple İslam Bahçeleri, günümüzdeki "park" anlayışından farklıdır (Demiröz 2002). "*Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler va'detti. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır."* (Tevbe Suresi 9/72) Ayetinde de bahsedildiği üzere cennette de köşklerin yer aldığı ve cennet sakinlerinin buralarda yaşayacağı belirtilmiştir. İslam Bahçeleri'nde bulunan yapıların giriş kapısı, yapının hemen önünde yer alan havuzun esintisini içeri almak amacı ile büyük ve geniş yapılmıştır. Ayrıca ferah ve serin olması açısından mimaride genelde taş kullanılmıştır. Köşklerin yanında havuzun yakınında çardaklar, çadırlar, bezden yapılmış gölgelikler de yer almaktadır. İslam Bahçeleri'nde mahremiyet ve kapalılık hâkim olsa da manzarayı her yerden görme imkânı sağlanmıştır (Clark 2017). İslam Bahçelerinde yer alan süslü ve siyasi açıdan gücü temsil eden bu yapılar,*"…Onlar cennet köşklerinde güven içindedirler."* (Sebe Suresi 34/37) Ayetiyle cennette olduğu gibi yeryüzünde de huzur verici ve insan güvenliğini sağlayan mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine *"Şüphesiz mü'min için cennette, altmış mil yükseklikte içi boş inciden yapılma bir çadır vardır. Orada mü'minin gidip ziyaret ettiği aileleri vardır. Fakat bu aileler birbirlerini görmezler."*(Nevevî, 2017. C. 7; Buhârî, Bedu'l-halk 8, Tefsîru sûre(55) 2; Müslim, Cennet 23-25; ayrıca bkz. Tirmizi Cennet 3) hadisinde geçtiği üzere cennette var olan bir diğer yapı olan çadırdan bahsedilmiştir.

İslam Bahçeleri'nde özellikle de Hint Bahçeleri'nde yaptıran hükümdarın anıt mezarına dönüştürülmesiyle, hükümdarın ölmeden önce yaptırdığı güç göstergesi öldükten sonra da sergilenmeye devam edilmiştir. Dolayısıyla mimari olarak gösterişli yapıların oluşması hükümdarın şanını yüceltir tıpkı *"Fakat o Rablerine sığınarak korunanlar için altlarından ırmaklar akan, üzerlerinden şehnişinler yapılmış, şehnişinli (balkonlu) köşkler vardır. Bu, Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz."* (Zümer Suresi 39/20) Ayetinde bahsedildiği gibi bu yapıların bu kadar görkemli olması şaşırtıcı değildir. İslam Bahçeleri ne kadar görkemli ve ihtişamlı olsa da yapımında bahçe ile uyumlu doğal taşların kullanıldığı, süslemelerin değerli taşlarla yapıldığı görülmektedir. Fakat *"Cennette, altından, inciden, zümrüt ve yakuttan saraylar vardır. Cennetin dağları miskten, toprağı ise alaçehre bitkisi ve safrandandır."* (İbni Ebi'd-Dünyâ 2008) hadisinde de bahsedildiği üzere cennette var olan yapılar yeryüzünde olması mümkün olmayacak şekilde tasvir edilmiştir. Tabi ki burada, insanoğlu yeryüzünde yaptığı bahçede ne kadar cenneti anımsamak istese de *"Dilerse sana bundan daha güzelini, içinden ırmaklar akan cennetleri ve-*

rebilecek olan, sana saraylar kurabilecek olan Allah'ın şanı yücedir" (Araf Suresi 7/54) ayetinde de bahsedildiği gibi Allah'ın şanı en yücesidir.

Köşkler ve benzeri yapılar ile ilgili şu hususa değinmekte fayda vardır: Vaad olunan cennette köşkler, saraylar cennetlikler için verilen ödül veya bir zevk unsurudur. Çünkü cennette *"…Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır…"* ve*"…Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk"* (İnsan Suresi 76/13) ayetinde bahsedildiği üzere cennette barınma gibi bir ihtiyaç söz konusu değildir. Oysaki İslam Bahçeleri'nde her ne kadar siyasi güç göstergesi olarak görülse de köşkler barınma, korunma gibi temel ihtiyacı karşılamak için yapılmıştır.

İslam Bahçeleri'nde bir diğer ortak özellik ise bahçelerin genelde sağır duvarlarla çevrili olmasıdır (Khabbazi vd. 2012). Duvarlar bulunulan coğrafi bölgelere göre taştan, tuğladan veya kerpiçten inşa edilmiş ve mahremiyeti simgelemiştir (Clark 2017). Arap geleneğinde bahçelerin uzun duvarlarla çevrilerek dışarıdaki dünyadan ayrılması bir geleneğin ürünüdür. Bu duvarların dış dünyadan korunma, gözlerden uzak olma gibi sebeplerden dolayı, hem de Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen cennet kapılarının olması ve yalnızca hak edenlerin bu bahçeye erişmesi şeklinde yapıldığı düşünülmektedir (Demiröz 2002). *"Rabbinizin bağışına ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'tan gereği gibi korkanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun!"* (Ali İmran Suresi 3/133) ayetinde bahsedildiği gibi Allah'tan korkan ve *"Erkek veya kadın, kim mümin olur da güzel amellerden işlerse, işte onlar cennete girerler. Zerre kadar da haksızlığa uğratılmazlar."* (Nisa Suresi 4/124) Salih ve güzel ameller işleyenlerin gireceği bir mekân olarak cennet karşımıza çıkmaktadır. Tabi ki İslam Bahçeleri'ne girebilmek için böyle bir şart yoktur. Ancak İslam Bahçeleri'nin genelde hükümdarlara ait olduğu düşünüldüğünde, hükümdarın çevresinin kullandığı ve sonraları anıt mezara dönüştürülen bahçelerin ziyaretçi kitlesinin değiştiğini söylemek mümkündür. Bakıldığında mahremiyeti sağlamak, dış etkenlerden korunmak, yazın ve kışın kullanmak için bahçe içinde bahçe oluşturma anlayışı sebebiyle sağır duvarların kullanımı İslam Bahçeleri'nde işlevsel olarak görülmektedir.

İslam Bahçeleri'nde geometrik düzenin hâkim olması, formal ve simetrik bir tasarımın olması bir diğer ortak özelliktir (Khabbazi vd. 2012). Zuylen (1994)'e göre yollar kot farkı olarak su kanallarından yüksekte durdukları için geometrik özellikleri göze çarpmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in bahsettiği cennetin hep bir düzen ve intizam içinde olduğu bu sebepten ötürü Kur'an Cenneti'ni ancak geometri ile verilebileceği düşüncesi oluşmuştur. Nitekim

hükümdarların saraylarının yüceltilmesi amacı ile yine bu geometrik düzen kullanılmıştır (Demiröz 2002'den). Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde cennet ile geometrik düzen arasında herhangi bir ibare geçmemekle birlikte *"O, yaratıp şekillendiren, âhenk veren ve düzene koyandır. O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir."* (A'la Suresi 87/2-3) Ayetinde de geçtiği üzere insanoğlunun Allah'ın yarattığı güzellikleri yalnızca geometrik düzen ile verebileceği düşüncesinin olmasıdır. Doğanın taklidi yerine, soyut kavramların yoğunlukta olduğu İslam dini ile geometrik düzende anlatılmak istenen soyut âlem bir bütünlük oluşturmuştur. İslam Bahçeleri'nde her dizayn aslında Allah'ı hatırlatmak amacı güdüldüğü *"… Her şey O'nun katında bir ölçü iledir"* (Rad Suresi 13/8) ayetinde de bahsedildiği üzere yaratıcıya layık olmak amacıyla bu düzen geometri ile sağlanmıştır (Çaycı 2017).

İslam Bahçeleri'nde aydınlatma olarak daha çok gaz lambası, mum ışığı vb. ışığın titrek hareketleriyle güzel görüntüler oluşturması ve loş bir ortam sağlaması önemlidir. İslam Bahçeleri'nde Allah'ı düşünme, ona tefekkür etme, yaratılan her güzelliğin arkasında yaratıcının olduğu düşüncesi hâkim olduğundan kullanılan her obje ve tasarımın derin manalar içermesi ve bir hikmetinin olduğu unutulmamalıdır (Clark 2017). *"…Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır…"* (Zuhruf Suresi 43/71) ve*"…Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk"* (İnsan Suresi 76/13) ayetinin tefsirinde cennetin kendine has bir nurla aydınlatılacağı ve cennette her şeyin mûtedil olduğu ifade edilmiştir (Yazır 2009).

Görüldüğü üzere cennetten bahsedilen ayet ve hadislerle İslam Bahçesi'nin pek çok özelliği benzerlik göstermektedir. İslam Bahçeleri'ni yapan zanaatkârlar, ayetler ve hadislerde bahsedilen cenneti beşeri olarak yorumlamışlar ve bunun sonucu olarak da İslam Bahçeleri'nin karakteristik özelliklerinin oluşmasındaki rolünü ortaya koymuşlardır.

Su Kullanımı

İslam Bahçeleri'nin en temel öğesi sudur. Bu bahçelerde su ruhu temsil eder. Tıpkı ruh gibi insan bedeninde sabit fakat semavi âlem de akışkandır. Su aynı zamanda temizliğin, saflığın simgesi olduğu için ayrı bir hürmet ve saygı görür. Bu sebeple suyu kullanırken onun özelliklerinden de faydalanılır. Su huzur, sakinlik ve dinginlik veren özellikleri nedeniyle durgun halde kullanımı söz konusudur. Düz kanallar vasıtası ile bütün bahçeyi dolaşır. Ses özelliğinden de faydalanılan su, küçük hareketler verilerek yapılan tasarımlar söz konusudur. Çeşmeler, selsebiller ve şadırvanlardan su akmaya başlar merme-

rin üzerinde süzülür, kanallarla bütün bahçeyi dolaşır ve sonunda bahçenin ortasında bulunan geometrik havuza dökülür (Clark 2017). *"Fakat Rablerinden gereğince korkanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Onlar orada ebedî olarak kalacaklar, Allah katından ağırlanacaklardır. İyiler için Allah katındakiler daha hayırlıdır." (*Al-i İmran Suresi 3/198) ayetinde olduğu gibi İslam Bahçeleri zemininden ırmakların aktığı cennetin tam manasıyla beşeri olarak yorumudur. İslam Bahçeleri'ni gezen ziyaretçiler, suyun geçtiği kanalların hemen yanında bulunan yürüme yollarında yürürken, sanki suyun üzerinde yürüyormuş izlenimini yaşarlar (Clark 2017). Kur'an-ı Kerim'in, 20 surenin toplam 29 ayetinde cennetten, *"Altlarından ırmaklar akan"* ifadesi ile bahsedilmektedir. Bu sebeple yeryüzündeki cennette su oldukça değerli ve önemlidir. Yine *"…Altlarından âhenk içinde ırmaklar akmaktadır. Bu ırmaklar tadı bozulmayan su ırmaklarıdır. Bulanıklık nâmına hiçbir şey yoktur ve gayet berraktır. Ayrıca arıların yapmadığı (onlar vasıtasıyla elde edilmemiş) süzme baldan ırmaklar, ayrıca insanların ayaklarıyla ezmek suretiyle değil de başka bir yöntemle yapılmış, içenlere her an lezzet veren içecek ırmakları, sürülerin karınlarından çıkmamış olan (onlar vasıtasıyla elde edilmemiş) tadı hiç değişmeyen sütten ırmaklar vardır…"* (İbni Ebi'd-Dünyâ 2008) hadisinde de bahsedildiği üzere cennet ayetlerini desteklemektedir.

Aslani, (1984)'e göre İslam Bahçeleri cennetin bir parçası olarak görülür. Bu sebeple ne kadar da, sıcak kurak ve yağışın az olduğu bölgelerde bulunsa da İslam Bahçeleri'nde su en temel unsurdur. Bahçeler mümkün olduğunca su kaynağının olduğu mekânlara yerleştirilir. Bu kaynaktan düz kanallar vasıtası ile bahçeye su ulaştırılır. İslam Bahçeleri'nde düz kanallardan suyun akışını sağlamak adına eğimli zeminler seçilmiş, kanallar birbirini kesmiş bu vesile ile geometrik bahçe tasarımının temeli oluşturulmuştur (Aslani 1984'den). Rahman Suresi'nin (55/46,50,62,66) ayetlerinde geçen dört ırmak ve dört cennet bu geometrik düzenin oluşturulmasında etkili olmuştur. (Khabbazi vd. 2012'den) Bu konu Char-ı Bağ kısmında daha detaylı ele alınılacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de *"Altlarından ırmaklar akan"* ifadesi dışında nehir, pınar, kaynak gibi ibarelerin geçtiği görülmektedir. *"Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında; içmekle başlarının dönmeyeceği ve sarhoş olmayacakları, cennet pınarından doldurulmuş sürahileri, ibrikleri ve kadehleri, beğendikleri meyveleri ve arzu ettikleri kuş etlerini dolaştırırlar."* (Vakia Suresi 56/18) Ayetinde görüldüğü üzere cennet pınarları olarak adlandırılan su kaynakları, çölde yaşayan ve su özlemi çeken müminler için suyun vurgusu pekiştirilmiştir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de "Selsebil, Main, Kevser ve Tesnim" ırmak isimlerinin geçtiği, ırmak çeşidi olarak da sütten, süzme baldan, şaraptan ve sudan ırmakların olduğundan bahsedilmiştir. İslam Bahçeleri'nde selsebile ayrıca değinmek gerekir. İslam mimarisinde ve bahçelerinde selsebil su şırıltısı, serinlik ve esenlik veren su öğesi olarak tanımlanmaktadır (Tanman 2009). Ayrıca cennet pınarlarından birinin ismi veya sıfatı olarak da anılmaktadır (Cebeci 2009). *"Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içecekle dolu bir kâseden içirilir. Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir"* (İnsan Suresi 76/17,18) ayetinde bahsedildiği üzere selsebilin zencefil katkılı bir içecek olduğu görülmektedir. Selsebiller, suyun serinletme etkisinden faydalanarak, genellikle mermerden yapılmış kaskatlı su haznelerinden, suyun birinden diğerine dökülerek oluşturduğu su öğeleridir (Ortaçeşme ve Atik 2016). Selsebil, Kur'an-ı Kerim'de peşpeşe akıp gitmek, akıcı olmak manasına gelir ve bu kelime ilk kez Kur'an-ı Kerim'den öğrenilmiştir (Yazır 1992). Yine "*Cennet halkından olan bir kulun canı et çektiğinde, bir kuş gelerek önüne konar ve şöyle der: Ey yüce Allah'ın dostu! Zencefil yiyip selsebil içtim. Arş ile Kürsünün arasında semirdim. Onun için beni ye."*(İbn Ebi'd-Dünyâ, 2008) ifadeleriyle selsebilin hadislerde de zikredildiği görülmektedir. Cennette var olan selsebil pınarı, İslam Bahçeleri'nde estetik görünümlü, suyun şırıltısını, kuşların bu sudan faydalanmasını sağlayan bir su elemanı olarak oldukça güzel bir şekilde ortaya konulmuştur.

Görüldüğü üzere suyun, İslam Bahçeleri'nde bu kadar hürmet görmesi, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bahsedilen cennetlerdeki ırmaklar, akarsular ile ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca su bütün canlılar için vazgeçilmez bir unsurdur ve bir bahçe için birçok işlevsel özelliklere sahiptir. Yine bu işlevselliğin estetik açıdan mükemmele yakın tasarlanmasının sebebi ise suyun cennetin en önemli unsuru olmasıdır.

Cahr-ı Bağ Sistemi (Dörtlü sistem)

İslam Bahçelerinin temelini oluşturan bu sistem, ana eksenlerin kesiştiği noktadaki merkeze vurgu yapmaktadır. Bu merkezde kimi zaman bir köşk, kasır, bir havuz ya da alana hakim nokta olarak adlandırılan Cihannuma bulunmaktadır. Cihannuma bu merkezin biraz daha yüksek olduğu ve seyir terası görevi gördüğü yerdir (Khabbazi vd 2012). Genel olarak İslam Bahçeleri dört rakamı üzerine yoğunlaşarak oluşturulmuştur. İslamiyet'in yayıldığı bölgelerde Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen cennet bahçelerinin bir simgesi olarak Cahr-ı Bağ sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistemde kimi bahçelerde tam merke-

ze yapı oturtulmuş örneğin Humayun'da yer alan türbe gibi, kimi bahçelerde mesela Tac Mahal'deki gibi dörtlü sistem yapının önünde merkezde konumlandırılmış havuz ile sağlanmıştır (Clark 2017). *"Rabbinin makamından korkan kimselere iki cennet vardır… İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır… Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır… İkisinde de fışkıran iki kaynak vardır."* (Rahman Suresi 55/46,50,62,66.) ayetinde geçen dört cennet ve dört ırmak vurgusu karşımıza çıkmaktadır. Bu ayetlerin tefsirinde birden çok görüş belirtilmektedir (Yazır 1992; DİB, 2007). Bu cennetlerden ikisinin mertebe olarak diğer iki cennetten daha yüksek olduğu ifade edilmiştir (DİB, 2007). Bu konu ile alakalı olarak kıyamet hallerinin tam manasıyla bilinmeden daha fazla yoruma kalkışılmamasıdır (Yazır 1992; DİB, 2007). Görüldüğü üzere İslam Bahçeleri'nde yer alan dörtlü sistem cennette var olan dört bahçe ve dört ırmakla ilişkilendirilmiştir.

"Ruggles (2017:79) bu konuda, cahr-ı bağ sisteminin İslam Bahçelerine has bir olgu olmadığını, İslam Bahçeleri tasarımcılarının geometrik yürüme yolları ve su kanallarına sahip olan Roma modelini kullandıklarını ifade etmiştir. Aynı zamanda Roma modelinde yer alan, renkli duvarlar, resimler, insan ve hayvan objelerini içeren heykellerini kullanmadıklarını, bunların İslamiyet'te cami ve türbelerde yer almasının putperestliğe yol açabileceği düşüncesi ile tasarımlarda kullanılmadığını ifade etmiştir." İslamiyet'in kabulünden önce bu sistemin kullanılması tespiti doğrudur. Ancak bir İslam Bahçesi tasarlamak için başvurulan en temel kaynaklar Kur'an-ı Kerim ve hadislerdir. Bu kaynaklara başvurmadan bir İslam Bahçesi tasarlamak kanaatimizce doğru değildir. Çünkü örnek alınan cennet için en değerli bilgiler bu iki kaynakta yer almaktadır. Bu sebeple, daha öncelerden suyun taşınması için veya siyasi güç göstergesi olarak işlevsel amaçlı kullanılan bu sistem, İslamiyet ile derin anlamlar yüklenmiş, var olan her güzelliğin arkasında yaratıcının olduğu hissini İslam Bahçeleri'nde vererek, ruh bulmuştur.

Bitkisel Materyal Kullanımı

İslamiyet'in yayılıp büyüdüğü coğrafyalara bakıldığında, çöl sıcaklıklarının bulunduğu bölgeler olduğu görülmektedir. Bu sebeple bahçelerde serinlik sağlamak adına, bu bahçelerde koyu gölgeler sağlayacak bitkilerin kullanıldığı, kaktüs, sukulent çöl bitkileri ve iğneli bitkilerden uzak güzel ve estetik görünümlü bitkisel materyal kullanıldığı görülmektedir İslam'da yeşil renk oldukça önemlidir. Fakat İslam Bahçeleri'nin kurak bir bölgede olması sebebi ile İngiliz Bahçe stili gibi alabildiğince bahçede çim görülmez. Çimin yerini

simgesel olarak su ve havuzlar alır. Bu şekilde bahçelerde esenlik ve ferahlık sağlanır. Ayrıca İslam Bahçelerinde bulunan manevi havayı çim, havuz ve su gibi veremez (Clark 2017). ***"İman edip salih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız."*** Ayetinde de görüldüğü gibi *"koyu gölgeler, gölgelikler"* ibareleri ile yeşile yeşilliğe cennette vurgu yapılmıştır. İslamiyet'in indirildiği coğrafyaya bakıldığında sıcak ve kurak bölgelerde yaşayan bu insanlar için su, gölgelik serinlik verici mekânlar elbette ki verilen en güzel ödüllerden biridir. "Clark (2017:133), bu konuda İslam Bahçeleri'nde koyu gölgeleri sağlayan doğuya özgü olan çınar *(Platanus orientalis L.)* bitkisinin olabileceğinden bahsetmiştir."

İslamiyet'in erken dönemlerinde peyzaj adına bir olgu ortaya çıkmamıştır. Bunda daha ziyade tarımsal peyzajın hüküm sürmesinin etkisi vardır. Daha sonraki dönemlerde bu değişmiş ve İslam Bahçeleri'nde peyzaj olgusu ortaya çıkmıştır. İslam Bahçeleri'ne ait kazılarda mimari öğelere rastlanılıp ipuçları bulunsa da, bitkisel materyalin kalıcılığı olmadığından kullanılan bitkiler hakkında bir bilgi bulmak zor olmuştur. Ancak yazılı eserlerde, seyahat defterlerinin satır aralarında bahsedilen bitkilere dair bazı bilgiler elde edilmiştir (Ruggles 2017). İslam Bahçeleri'nde öncelikle meyve ağaçları ve sebzeler bitkisel materyal olarak yerini almıştır (Clark 2017). İslam Bahçeleri ve cennetlerin ortak özelliklerinden biri de meyve bahçeleridir. *"İşte onlar için belli bir rızık, meyveler vardır. Onlar ikram gören kimselerdir"* (Saffat Suresi 37/41,42) Ayetinde görüldüğü üzere cennetliklere cennetin içinde olan meyvelerden ikram edileceği ifade edilmiştir. İslam Bahçeleri'nde meyveler, estetik güzel görüntü ve hoş kokunun yanı sıra gıda ihtiyacını da karşılamak için yapılmıştır. Cennette yer alan meyve bahçeleri de cennetliklerin yemeleri için verilmiştir ancak, bu bir ihtiyaç değil bu yemişler zevk unsurudur.

Clark (2017;130,131) Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen ve İslam Bahçelerinde kullanılan bitkileri şöyle vermektedir:

- Hurma ağacı *(Phoenix dactylifera L.),*
- Zeytin ağacı *(Olea europea L.),*
- İncir ağacı *(Ficus carica L.)* ve
- Nar ağacı *(Punica granatum L.).*

Aynı zamanda Kutsal Kitapta bulunmayıp İslam Bahçeleri'nde Kullanılan bitkileri de aşağıdaki gibi vermiştir:

- Çınar (Platanus orientalis L.),

- Akdeniz selvisi (*Cupressus sempervirens L.*),

- Kiraz ve bademgiller familyasına ait veya sert kabuklu meyve ağacı türleridir.

Ayrıca İslam Bahçeleri'nde kullanılan çalı ve bodur bitkiler; Japon gülü (*Hibiscus rosa- sinensis L.*), zakkum (*Nerium oleander L.*), ebemgümeci (*H. mutabilis L., H.syriacuse L.*), mavi yaseminler (*Plumbago auriculata Lam.*) ve gardenya (*Gardenia jasminoides*), alıç (*Creteagus spp., C. azarolus*), dır.

İslam Bahçelerinde kullanılan mevsimlik çiçekler; Gül (*Rosa spp.*), lale (*Tulipa spp.*), sümbül (*Hyacinthus*), karanfil (*Caryophyllaceae*), nergis (*Narcissus spp.*), menekşe (*Viola*), gelincik (*Papaver*), şebboy (*Matthiola*), hazeran çiçeği (*Delphinium*) ve su zambakları (*Nymphea*) dır (Clark 2017).

Khabbazi vd (2012) İslam Bahçeleri'nde yer alan bitkileri şöyle vermiştir:

İbreli ağaç olarak: Porsuk (*Taxus Baccata L.*), Servi *(Cupressus spp.)*, Sedir (*Cedrus spp.)*

Yapraklı ağaç olarak: Söğüt (*Salix spp.)*, Akçaağaç (*Acer*), Sakız ağacı (*Pistacia lentiscus)*, Kavak (*Populus spp.)*

Palmiye türü olarak: Palmiye (*Washingtonia robusta)*, Hurma (*Phoenix dactilifera)*

Renk ve koku katması açısından: Nergis (*Narcisus spp.),* Süsen (*İris),* Lale (*Tulipa spp),* Gül (*Rosa spp.)* gibi bitkilerin ortak olduğu ayrıca fonksiyonel açıdan meyve ve sebzelerin olduğunu ifade etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de ismen ekin, sarımsak, üzüm, soğan, incir, nar, hurma, zakkum, zencefil, kabak, mercimek, acı ılgın, yonca, Tûba ağacı, Talh-ı Mendûd (muz ağacı), Sidretü'l Müntehâ ve Sidr-i Mahdûd (Arabistan Kirazı) bitkilerinin ismi geçmektedir. Ancak yukarıda sayılan bu bitkilerin hepsi cennet bitkileri değildir. Kimi bitkiler dünyada geçen bir kıssadan bahsedilirken ismi geçen bitkilerdir. Cennette var olan bitkiler; hurma, nar, Tûba ağacı, Talh-ı Mendûd (muz ağacı), Sidretü'l Müntehâ ve Sidr-i Mahdûd (Arabistan Kirazı) 'dur.

Vakia Suresi'nde *"(Onlar), dikensiz sidir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında, yayılmış sürekli bir gölgede, çağlayan bir subaşında, tükenmeyen ve yasaklanmayan çok çeşitli meyveler içinde ve yüksek döşekler üzerindedirler."* (Vakia Suresi 56/28) geçen Sidr-i Mahdûd (Arabistan Kirazı) ve Talh-ı Mendûd (muz ağacı), dikensiz sidir ağacı ve sıvama

istifli muz şeklinde tefsir edilmiştir. Sidr-i Mahdûd Arabistan'da bulunan nabk olarak adlandırılan Arabistan kirazıdır. Arabistan Kirazının iki çeşidi bulunmaktadır. Bir tanesi yapraklarının yıkama özelliğine sahip, meyveleri güzel olan hünnap benzeri bir ağaçtır, diğeri ise meyveleri tatsız arsız bir türdür (Yazır 1992). Normalde dikenli olan bu ağacın Sidr-i Mahdûd şeklinde adlandırılarak cennette dikensiz olduğu belirtilmiştir. Nitekim "*Allah onun bütün dikenlerini silmiştir ve her bir dikenin yerine meyve koymuştur. Bu meyvelerden her biri yetmiş iki renk açar ve her bir renk birbirine benzemez"* (Yazır 1992) hadisinde de dikensiz olduğu belirtilmiştir. Yine *"Fakat onlar (şükürden yüz çevirdiler) bakmadılar. Bizde üzerlerine arim selini salıverdik ve o güzelim iki bahçelerini buruk yemişli, ılgınlık ve içinde biraz da sidir ağacı bulunan iki harap bahçeye çevirdik"* (Sebe Suresi 34/16) ayetinde geçen sidir'in arsız olan Arabistan Kirazı olduğu ifade edilmiştir (Yazır 1992). Diyanet İşleri Başkanlığının Meali'nde bu sidr ağacı sedir diye yazılmıştır (DİB, 2007). Clark, İslam Bahçeleri'ni inceleyen kitabında Kur'an-ı Kerim'de yer alan cennet bitkilerinden bahsederken bu ağacın kimileri tarafından sidr, kimleri tarafından sedir ağacı olarak yorumlandığını ifade etmiştir. İslam Bahçeleri'nde bu sebeple sedir ağacının kullanılabileceğini belirtmiştir (Clark 2017). Dr. Farooqi hazırlamış olduğu Kur'an-ı Kerim'de yer alan bitkiler listesinde Sidr-i Mahdûd'un, sedir *(Cedrus libani) ve* hünnap *(Ziziphus spina-christi)* olabileceğini belirtmiştir (Farooqi 2013).

Literatürde yer alan İslam Bahçe'si örneklerinde Arabistan Kirazı ya da kiraz ağacı kullanımı olup olmadığı tam olarak tespit edilmemiştir. Bu konu üzerinde daha detaylı bir çalışma yapılması ve incelenmesi gerekmektedir. Çünkü İslam Bahçeleri'nde meyve ağaçları vardır şeklinde genel bir ifade tarzı vardır.

Tuba Ağacı ve Sidret'ül Müntehâ ağacı cennette bahsedilen ancak bugünkü bilgilerimize göre yeryüzünde örneği tespit edilemeyen ağaçlardır. Tuba ağacı Kur'an-ı Kerim'de geçen "varılacak güzel yurt" şeklinde geçmektedir. Bu ağaçla ilgili detaylı bilgiler hadislerde yer almaktadır. *"İçinizden biriniz Cennete girecek olsa, girer girmez hemen alınıp, Tûba ağacına götürülür. O ağaç da hemen, o kişi için çiçek örtülerini açar. Cennetlik kişi de, bu kırmızı anemona (Manisa lalesi)ne benzeyen; hatta ondan daha güzel ve zarif olan çiçek örtüsünden dilediğini, dilerse beyaz, dilerse kırmızı, dilerse yeşil ve dilerse siyah olarak alınır."* (İbni Ebi'd-Dünyâ, 2008) hadisinde de belirtildiği üzere Tuba Ağacı, cennetin eşsiz güzellikleri ile donatılmış cennet ağacından biridir. Sidret'ül Müntehâ için ise Necm Suresi 14. Ayette Hz. Muhammed'in

miraca yükselirken yaşanılan durumu anlatılırken "Sidret'ül Müntehâ'nın yanında" şeklinde bir ibare geçmektedir. Yazır'ın tefsirinde Sidret'ül Müntehâ hakkında birden çok yorum bulunmaktadır. Bu ağacın emir âleminin sonunda yer alan bir oluşum ağacı, devasa büyüklükte bir Arabistan Kirazı ya da Müntehâ'dan kasıtın "Allah'ın Sidresi" olarak varılacak en son yer olduğu belirtilmiştir (Yazır 1992).

Cennet ağaçları arasında bulunmayan ve cehennem ağacı olarak Kur'an-ı Kerim'de yer alan zakkum ağacına da değinmek gerekir. Zakkum ağacı için bazı araştırmacılar bu türün Türkiye'de de *"Nerium oleander"* olarak bilinen türü olduğunu (Gördük 2017) bazıları ise bu ağacın "*Euphorbia"* sütleğen bitkisi olduğunu belirtmektedir (Clark 2017; Farooqi 2013). Nitekim Clark, önemli İslam Bahçeleri'nden biri olan İspanya'daki Cennet'ül Arif'te 19. yy sonlarına doğru yürüme yoluna zakkum'dan *"Nerium oleander"*den yapılmış bitki tünelinden bahsetmiş, sıcak iklimlerdeki bahçelerde çok güzel bitki tüneli olduğunu İslam Bahçeleri'nde de bu türün kullanılması gerektiğini vurgulamıştır (Clark 2017). Bu konu ile ilgili detaylı bir çalışma yapılması ve cehennem ağacı olarak geçen zakkumun hangi tür olduğu ya da yukarıda bahsedilen bitkilerin bu bahçelerde kullanılıp kullanılmadığı araştırılmalıdır.

İslam Bahçeleri'nde özellikle hurma ve narın kullanıldığı görülmektedir. Çünkü hurma ve nar cennet bitkisidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Arabistan Kirazı ve zakkum hakkında detaylı bir çalışma yapılarak bu bitkilerin de İslam Bahçesi'nde kullanılıp kullanılmadığı tespit edilmelidir.

Kur'an-ı Kerim'de belirtilmeyen, insanlar tarafından tasavvufi anlam yüklenen bazı bitkiler de İslam Bahçeleri'nde yerini almıştır. Kimisinin hoş kokusu, kimisin duruşu v.b özelliklerle insanlar bu bitkilere ilahi birer anlam yüklemiş ve bu bitkiler İslam Bahçeleri'nde kullanılmıştır. Örneğin gül Hz. Muhammed'in simgesi, servi ağacı Arapça'nın ilk harfi olan Elif 'in simgesi, lale, karanfil, süsen, sümbül gibi bitkiler İslam Bahçeleri için önemlidir.

Sonuç

İslam Bahçeleri, bir düzenin geometrinin, kullanılan her objenin arkasında yaratıcı varlığının olduğu, Allah'ı hatırlatan hoş ve güzel vakit geçirilen bir mekândır. İslam farklı coğrafyalarda yayılmasına ve farklı kültürlerle etkileşim halinde olmasına rağmen, İslam Bahçe Sanatı güzel örnekleri ile karakteristik özelliklerini hep korumuştur.

Sonuç olarak;

-İslam Bahçe tasarımında Kur'an-ı Kerim ve hadislerde geçen cennet tasvirleri beşeri olarak yorumlanmıştır.

-Saray, köşk v.b yapılar, hem cennette hem de İslam Bahçeleri'nde yer almaktadır. Bu yapılar, cennetin ve İslam Bahçeleri'nin ortak özelliği olsa da, yeryüzündeki bahçede ihtişam, güç göstergesi, bahçeyi tamamlayan estetik bir unsur ve barınma yeridir. Cennette ise barınma amaçlı olmayan, insanın huzur bulduğu, bütün ihtiyaçlarının karşılandığı, mükâfatlardan biri olan en mükemmel mekânlardır.

-Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde, cennet ve geometrik düzen arasında herhangi bir ibare geçmemekle birlikte, İslam Bahçeleri'nde geometrik düzenin olması Allah'ın yarattığı güzelliğin ancak geometrik düzen ile verilebileceği düşüncesinin hâkim olması şeklinde yorumlanmıştır.

- Kur'an-ı Kerim'de geçen "*Altlarından ırmaklar akan*" ifadelerinin karşılığı, İslam Bahçeleri'nde var olan sulama kanalları ve eksensel kanallar ile tam manasıyla yansıtılmıştır.

-Cahr-ı Bağ sisteminin İslamiyet'ten önce de kullanıldığı bilinmektedir. Rahman Sûresin'nde bahsedilen dört cennet ve dört ırmak ifadeleri, İslam Bahçesi'nde kullanılan Char-ı Bağ sistemine manevi bir anlam yüklemiş ve İslam Bahçeleri'nin en temel özelliklerinden biri olmuştur.

-Hurma, nar ve muz ağacı Kur'an-ı Kerim'de cennet bitkisi olarak nitelendirilmeleri sebebiyle İslam Bahçeleri'nde yerini alırken, incir, zeytin, üzüm gibi bitkiler de Kur'an-ı Kerim'de zikredildiği için kutsal sayılmış ve İslam Bahçeleri'nde kullanılmıştır.

-İslam Bahçeleri ve cenneti birbirinden ayıran en önemli özelliklerden bir tanesi; yeryüzünde var olması mümkün olmayan, sütten, süzme baldan, şaraptan ırmakların, inciden ve yakuttan sarayların cennette var olmasıdır.

-İslam Bahçeleri ve cennetin benzer özelliklerinden birisi ise her ikisinin de yeşilliklerle dolu, gölgeliklerin olduğu ferahlık ve serinlik veren huzur ortamlarına sahip olmalarıdır.

- Cennette yer alan meyve bahçeleri cennetlikler için bir mükafaat iken, İslam Bahçeleri'nde bu meyveler insanoğlunun temel ihtiyaçlarından gıda ihtiyacını karşılamaya yöneliktir.

- Cennette var olduğu belirtilen selsebil bir pınar iken, İslam Bahçeleri'nde yer alan selsebiller kaskatlı havuz şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Her ikisinde de selsebilin estetik yönü bulunmaktadır.

- Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen Sidr-i Mahdud için Arabistan Kirazı, Sedir Ağacı (*Cedrus libani Loud)* ve Hünnap Ağacı (*Ziziphus spina-christi)* olabileceği yönünde farklı görüşler bulunmakla birlikte üzerinde çalışılması gereken bir konudur.

Kaynaklar/References

el-Bağdâdî, İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. el-Kuraşî. (2008). Hadislerde Cennet. Ed. Yusuf Özbek. İstanbul: Ocak Yayıncılık.

Clark, E. (2017). İslam Medeniyetinde Bahçe Sanatı. Çev. Dolanbay ve E. Yerinde, A. İnkılap Yayınları.

Farooqi, M. I. H. (2013). "List of Quranic and Prophetic Plants". http://www.sabawoon.com/articles/pages/Quranic_Prophetic_Plants_2013.pdf), (Erişim Tarihi: 15.02.2009)

İmam Nevevî, (2017). Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Tercüme ve Şerh: Y. Kandemir, İ.L Çakan ve R. Küçük. C. 6-7. İstanbul: Kampanya Kitapları.

Khabbazi, P. A.& Erdoğan, E. (2012). İslam Bahçeleri. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi. C.9, S.2: 20-31.

Komisyon, 2014. Hadislerle İslam. 1-7,Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,723,Ankara.

Kur'an-ı Kerim Meali, (2011). Haz. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, Ankara. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ortaçeşme, V.& Atik, M. (2016) .Türk Bahçe Kültüründe 'Su Kullanımı' ve Farklı Boyutları. Türkiye Peyzajları I. Ulusal Konferansı. Türk Bahçeleri. (23-25 Mayıs). İstanbul: 438-449.

Pouya, S. & Demirel, Ö. (2016)."İran Bahçe Sanatının ve Tasarım Özelliklerinin Araştırılması". Orman Fakültesi Dergisi, C.17, S.1:96-105.

Şahin, M.S.(1993). Cennet. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 7: 374-376. https://islamansiklopedisi.org.tr/cennet#1 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)

Tandoğan, O. & Şimşek, B. (2016)."Cennet Bahçesi" Mitinin Mekansal Temsili: İslam Etkisiyle Osmanlı Döneminde Türk Bahçesi Olgusu, İstanbul Örneğinde. Türkiye Peyzajları I. Ulusal Konferansı. Türk Bahçeleri. (23-25 Mayıs) İstanbul: 149-160.

Yazır, E.H. (2009). Hak Dini Kur'an Dili. C.1-9, İstanbul: Zehraveyn Yayınları.